

dCIDOB 102.

Tràfic de persones: els nous esclaus.

Tràfic de persones: esclaus al segleXXI.
El retorn dels negrers i els traficants de blanques.
Gemma Pinyol

Tràfic de persones: esclaus al segle XXI

El retorn dels negrers i els traficants de blanques

Gemma Pinyol Coordinadora del Programa Migracions, Fundació CIDOB

Durant segles, al llarg dels 960 quilòmetres del riu Cuanza, al nord d'Angola, transcorria la ruta de traficants d'esclaus més important de la història. Des de l'interior d'Àfrica, els pròspers negociants d'esclaus transportaven la seva *mercaderia* humana fins al port de Luanda, punt neuràlgic del tràfic d'esclaus. D'allí, sortien els vaixells "negrers" que durant segles van transportar esclaus cap a les plantacions de canya de sucre i cotó del continent americà. Fins a la seva abolició a principi del segle XIX, l'exportació i comerç transatlàntic d'esclaus va constituir una de les principals activitats econòmiques de moltes colònies africanes.

Al segle XIX, el comerç d'esclaus va deixar-se de considerar una activitat comercial lícita, i van aparèixer nombrosos tractats i declaracions que es plantejaven la seva abolició. Malgrat això, els elevats beneficis que generava aquesta activitat expliquen per què aquesta no va deixar de funcionar –amb xifres molt menors i de manera il·legal– malgrat les prohibicions. A principi del segle XX, i sota els auspicis de la Societat de Nacions, es va signar la Convenció sobre l'esclavitud, que l'Assemblea General de Nacions Unides va fer seva el 1953. Quatre anys abans, el 1949, l'Assemblea General ja havia aprovat el Conveni per a la repressió del tràfic de persones i de l'explotació de la prostitució aliena.

La segona meitat del segle XX s'iniciava, doncs, amb tot un entramat jurídic internacional dirigit a criminalitzar el comerç de persones amb fins d'explotació laboral i/o sexual. En l'imaginari col·lectiu, les referències al comerç d'esclaus han quedat vinculades al tràfic intercontinental que es va viure en les èpoques colonials, quan homes i dones de procedència majoritàriament africana, tot i que també asiàtica, eren conduïts i forçats a treballar a les metròpolis i al continent americà. Tot i així, la certesa

que, encara avui, el tràfic de persones és una activitat lucrativa, malgrat ser il·legal, que afecta desenes de milers de persones, permet afirmar que, al segle XXI, encara existeixen esclaus.

Per aquest motiu, l'any 2000, Nacions Unides va organitzar a Palerm una conferència política per firmar la Convenció contra la delinqüència organitzada transnacional (també coneguda com la Convenció de Palerm) i els seus tres protocols. D'aquests, un era per prevenir, reprimir i sancionar el tràfic de persones, especialment dones i nens, i un segon per sancionar el tràfic il·lícit de migrants per terra, mar i aire. El protocol per lluitar contra el tràfic de persones va entrar en vigor el mes de desembre de 2003.

De tràfics i contrabans: complexitats i confusions terminològiques

Malgrat el consens general que considera el tràfic de persones com a delicte, el cert és que, fins ben recentment, no hi havia acord a l'hora de definir què s'entenia per tràfic de persones. Tràfic de persones, contraban, comerç d'éssers humans, tràfic de blanques, comerç d'esclaus i un llarg etcètera de termes han servit durant molt de temps per parlar d'aquesta activitat il·legal. Una profusió que ha generat enormes confusions i ha generat respostes polítiques ben diverses.

En un intent d'acabar amb la confusió semàntica i aportar certa coherència terminològica, la Convenció de Palerm va establir unes definicions consensuades sobre el tràfic de persones i altres termes afins. Així, la convenció distingeix clarament entre el contraban de migrants i el tràfic de persones. En anglès, la distinció entre ambdós conceptes queda

ben clara: d'una banda, *smuggling* fa referència a les activitats destinades a facilitar l'entrada irregular de migrants en un país de destí; de l'altra, *trafficking* fa referència al tràfic de persones. En català, s'ha optat per denominar "contraban" a la primera de les accepcions, tot i que és habitual parlar de tràfic d'immigrants, mentre que s'ha mantingut "tràfic" per fer referència a la segona accepció.

Segons la Convenció de Palerm, el contraban de persones és la consecució, directa o indirecta, de beneficis materials o financers a través de l'entrada il·legal de persones a un país del qual no són ni nacionals ni residents legals. Per la seva banda, el tràfic de persones és el reclutament, transport i/o recepció de persones mitjançant l'ús de la força o altres formes de coerció, de frau o d'abús de poder amb el propòsit d'explotació. L'explotació inclou, com a mínim, l'explotació de la prostitució aliena o d'altres formes d'explotació sexual, el treball forçat, l'esclavitud o pràctiques similars i l'extracció d'òrgans.

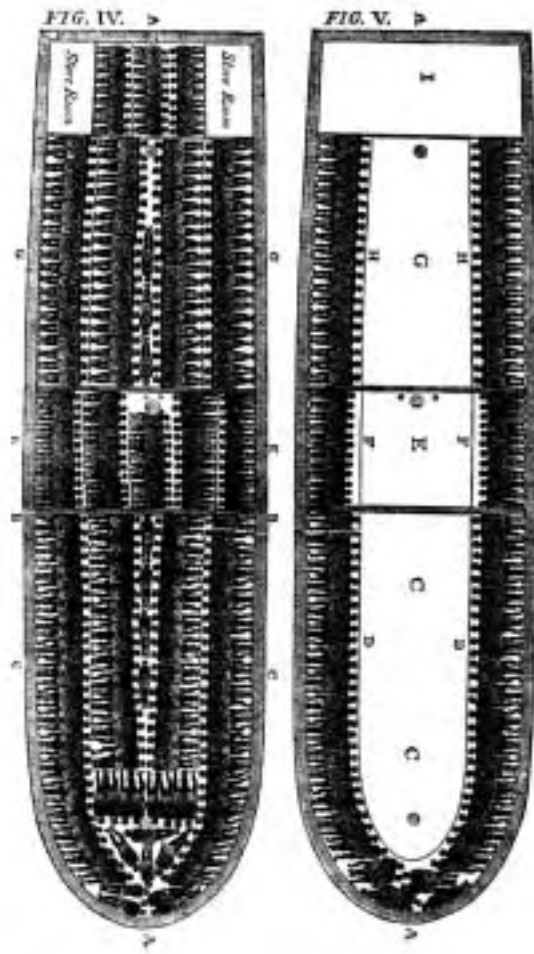
El consentiment, l'explotació i la transnacionalitat distingeixen clarament ambdós conceptes. En el cas del contraban, i malgrat els riscos que pugui suposar el pas irregular de fronteres, els migrants han consentit a participar-hi. Evidentment, les persones poden ser víctimes d'abusos o estafes per part dels responsables de les xarxes d'entrada il·legal¹, però la decisió d'emprendre el viatge ha estat presa de manera voluntària. En el cas de les persones traficades, en canvi, el consentiment no existeix o, si s'ha donat en un primer moment, ha estat aconseguit mitjançant enganys o mesures coercitives.

En segon lloc, ambdós conceptes es distingeixen per raó de l'explotació. El contraban de migrants acaba en el moment que la persona arriba al punt de destí, mentre que per a les persones traficades l'arribada al país de destí és només l'inici de l'explotació. A diferència de les xarxes de contraban, per a les quals el viatge és la part essencial del negoci, per a les xarxes de tràfic de persones, el viatge només és un pas necessari per arribar a un destí final, on realment podran treure beneficis de la persona traficada.

Finalment, el tràfic de persones no és, per definició, una activitat transnacional. A diferència del tràfic d'esclaus, que en bona mesura es caracteritzava per tenir una dimensió transnacional –i en el moment de major auge, intercontinental–, el tràfic de persones pot donar-se en l'àmbit nacional. En canvi, el contraban de migrants només s'entén des d'una perspectiva transnacional. Per definició, aquesta activitat suposa el pas irregular d'una frontera internacional.

Entendre que es tracta de dues activitats diferents és important, especialment a l'hora de gestionar polítiques per respondre-hi. Així, mentre que les persones migrants que han accedit irregularment a un territori poden ser repatriades amb certa rapidesa segons les legislacions nacionals, les persones traficades són víctimes a les quals cal proporcionar especial atenció. Segons la Convenció de Palerm i el seu protocol sobre el tràfic de persones, els països han d'intentar, atenent a la seva legislació, proporcionar ajuda i suport a les víctimes i facilitar, en la mesura del possible, que siguin indemnitzades.

Malgrat les diferències, però, cal assenyalar que ambdues activitats tenen importants punts de convergència. En aquest sentit, és evident que les debilitats i disfuncions (com la corrupció) en el control de les fronteres al llarg de les rutes de tràfic (és a dir, en països d'origen, destí o trànsit) o l'existència de mercats informals de mà d'obra afavoreixen la pervivència tant de les xarxes de contraban de migrants com de tràfic de persones.

Font: Martin, Phyllis M. i O'Meara, Patrick (eds.) *Africa*, 3a edició. Indiana University Press and James Currey, 1995

El tràfic de persones és el reclutament, transport i/o recepció de persones mitjançant l'ús de la força o altres formes de coerció, de frau o d'abús de poder amb el propòsit d'explotació

Escenaris i dimensions d'un delictes invisible

Per la seva naturalesa, és molt complicat conèixer l'amplitud, les característiques i els escenaris del tràfic de persones. Un dels problemes principals amb què es troben els governs, les organitzacions internacionals i la societat civil en la lluita contra aquesta activitat il·legal és, precisament, la dificultat de conèixer amb exactitud les autèntiques dimensions d'aquest fenomen.

Malgrat la seva invisibilitat, però, el tràfic de persones és un negoci molt rendible. Segons Nacions Unides, el tràfic de persones és la tercera activitat il·legal més lucrativa de les que existeixen, només superada pel tràfic d'armes i drogues. Amb l'afegit tràgic que, en el cas de les persones traficades, l'índex de revenda (o el que és el mateix, les probabilitats que tornin a ser víctimes dels traficants) és molt superior al dels altres dos tràfics. Tot i les dificultats evidents de donar les xifres reals i exactes d'una activitat il·legal, s'estima que el volum econòmic del tràfic de persones està al voltant dels 12.000 milions de dòlars a l'any.

El nombre de persones traficades és, també, una dada absolutament impossible de precisar. Les estimacions de les diferents organitzacions que treballen amb relació a aquests temes mostren un considerable ball de xifres, en el qual també participen les fonts governamentals. El fet que, en molts països, les xifres sobre persones traficades se sumin a les de les persones que han intentat entrar irregularment en el territori, dificulta encara més la tasca de mesurar el fenomen. Més complicat encara és valorar el volum del tràfic quan aquest no creua cap frontera internacional.

A l'edició 2006 de l'informe anual que elabora el Departament d'Estat dels Estats Units sobre el tràfic de persones, s'estima que entre 600.000 i 800.000 persones són traficades cada any a través de fronteres internacionals (l'organització Human Rights Watch dona una xifra similar, amb una estimació de 800.000 a 900.000 persones traficades anualment). D'aquestes, el 70% són dones i un 50% menors. Segons dades de Nacions Unides, la majoria de les víctimes del tràfic de persones són dones i noies joves, seguides de menors d'ambdós sexes. El 87% d'aquestes persones són explotades sexualment, i el 28% han estat traficades per fer treballs forçats. És oportú afegir que els debats oberts en diversos països sobre les possibilitats de legalitzar la prostitució no acostumen a tenir en compte la dimensió i repercussió transnacional d'aquesta activitat. La feminització de les víctimes del tràfic és un element distintiu amb relació als anterior patrons del tràfic de persones, en els quals la variable de gènere presentava una menor incidència. La prostitució i el treball domèstic o en empreses manufactureres són els principals destins de les víctimes femenines del tràfic.

L'abril de 2006, l'Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delictes (UNODC) va elaborar un informe basat en el protocol de Nacions Unides per lluitar contra el tràfic de persones. L'objectiu era pal·liar la falta d'informació i coneixe-

Segons dades de Nacions Unides, la majoria de les víctimes del tràfic de persones són dones i noies joves, seguides de menors d'ambdós sexes. El 87% d'aquestes persones són explotades sexualment, i el 28% han estat traficades per fer treballs forçats

ment sobre aquest tràfic, i dibuixar-ne un mapa global. L'informe pretenia convèncer els governs sobre la necessitat de seguir i perseguir amb més determinació aquest tràfic i, alhora, conscienciar l'opinió pública de la tragèdia que hi ha darrere d'aquest negoci il·legal. Finalment, l'informe incorporava tres grans blocs de recomanacions que es centraven en reduir la demanda (tant en l'explotació laboral com sexual), lluitar contra els criminals i les xarxes criminals que es beneficien d'aquest tràfic, i protegir les víctimes del tràfic.

El tràfic de persones s'ha tornat més visible en la mesura que ha esdevingut una activitat transnacional. En l'informe de 2006, Nacions Unides va obtenir dades relacionades amb el tràfic de persones que afectaven 127 països d'origen i 137 països de trànsit o destí. Tot i la complexitat inherent, l'informe constitueix una aproximació a la geografia d'aquest tràfic. Com en segles anteriors, Àfrica continua sent un dels principals territoris d'origen del tràfic de persones, tot i que també ho és de destí. Bona part de les persones traficades a l'Àfrica són dirigides a l'Europa Occidental i, en l'àmbit regional, a l'Àfrica Occidental. Un exemple paradigmàtic és el cas de Nigèria, el país més populós d'Àfrica i alhora un dels principals països de destí, trànsit i origen del tràfic de persones al continent. Moltes persones són traficades des de les àrees rurals cap a les zones urbanes, on són obligades a treballar en el servei domèstic, la mendicitat organitzada o l'explotació sexual. De Nigèria surten rutes de tràfic de persones dirigides a la República Centreafricana, Sudan, Aràbia Saudita o la UE, i es trafica amb dones i nens des de Benín, Níger i el Txad, entre d'altres.

El continent asiàtic és també origen i destí de les rutes del tràfic de persones. A la Xina i als països del Sud-est Asiàtic, el tràfic de persones és especialment actiu. Tailàndia

pot servir com a exemple paradigmàtic de país, alhora origen i destí del tràfic de persones. Un volum considerable de dones tailandeses són víctimes traficades cap al Japó, Bahrain, Austràlia, Singapur, els Estats Units i la UE per ser explotades sexualment, mentre que treballadors procedents de Myanmar, Cambodja i Laos són traficats cap a Tailàndia per ser explotats en la construcció o la indústria del peix. També és notable el tràfic intern de persones, especialment de dones i noies del nord del país, que pertanyen a minories ètniques i no sempre disposen de l'estatus de nacionals. El fet que el Sud-est Asiàtic sigui conegut com a destinació de turisme sexual, explica en bona mesura els nombrosos fluxos de dones, noies i nenes traficades per a l'explotació sexual.

A diferència d'altres escenaris, on molts països comparteixen la condició d'origen i destí del tràfic de persones, això no succeeix en el cas europeu. L'origen de les xarxes del tràfic es concentra principalment al sud-est d'Europa, on la lluita contra aquest tràfic és una prioritat en l'agenda de moltes organitzacions internacionals. Albània, Bulgària i Romania, i en menor mesura Letònia i Polònia, són països d'origen, i també de destí, d'aquests tràfics. L'Europa Occidental, per la seva banda, és bàsicament una regió de destí, on convergeixen rutes de tràfic procedents d'altres parts d'Europa, però també d'Àfrica, d'Amèrica Llatina i Àsia. Els països de l'antiga Unió Soviètica, per la seva banda, tenen un escenari complex: Bielarús, Moldàvia, Federació Russa i Ucraïna són països importants per al tràfic de persones que, principalment, es dirigeix cap als Estats Units i l'Europa Occidental. El mateix succeeix, per bé que en menor mesura, amb països com Armènia, Geòrgia, Kazakhstan i Uzbekistan.

A l'igual que la UE, Amèrica del Nord és bàsicament una regió de destí de les persones traficades, que en aquest cas procedeixen principalment d'Àsia i d'Amèrica Llatina i el Carib. Brasil, Colòmbia, Guatemala, Mèxic i República Dominicana són els principals països de destí en l'escenari intern llatinoamericà. Finalment, els països del Golf Pèrsic, Austràlia i Nova Zelanda són bàsicament regions de destinació de rutes de tràfic de persones procedents, majoritàriament, del Sud-est Asiàtic.

Respostes globals a un tràfic transnacional

Fins fa relativament poc temps, el tràfic de persones no estava en la llista de prioritats de la majoria de governs i, malgrat les veus d'alerta d'alguns organismes internacionals i organitzacions de caràcter humanitari, aquest era un negoci que creixia en la clandestinitat.

L'atenció sobre el tràfic de persones ha anat adquirint major importància en els últims anys, en la mesura que creixien els debats al voltant de les polítiques migratòries. La detecció, en el pas (irregular) de fronteres, de víctimes del tràfic de persones, ha suposat el revifament del tema, que s'ha

instal·lat, ara sí, en la llista de prioritats de les agendes polítiques i socials de molts països europeus. Si durant la dècada dels noranta el tràfic de persones era poc més que una activitat encabida en el paquet de la immigració irregular, l'any 2000 va marcar un punt d'inflexió. La Convenció de Palerm i el Protocol per prevenir, reprimir i sancionar el tràfic de persones van suposar una nova concepció del tràfic, distingint-lo del fenomen de la immigració irregular i establint mecanismes de resposta diferents, tant en la lluita contra les xarxes criminals organitzades com en l'atenció a les víctimes. En la mesura que es posava èmfasi en l'aspecte criminal d'aquesta activitat i s'assenyalava la seva dimensió transnacional, el tràfic de persones es concebia, a la fi, com un risc per a la seguretat econòmica, política i social dels individus, però també dels estats.

A banda de les aproximacions relacionades amb la seva dimensió criminal, el tràfic de persones també es pot contemplar des d'una perspectiva econòmica i de drets humans. La coexistència de múltiples perspectives en parlar de tràfic de persones és especialment interessant a l'hora de plantejar respostes polítiques per acabar amb aquesta activitat. En l'informe de la UNODC de 2006, les recomanacions per lluitar contra el tràfic de persones es basen en tres "p": prevenció, processament i protecció. La prevenció inclou millorar la cooperació en la protecció de fronteres i mesures de sensibilització per prevenir i combatre el tràfic de persones, però també exigeix als governs que treballin per millorar les condicions de vida de les persones més vulnerables al tràfic, a través de l'eliminació de la pobresa i de la falta d'igualtat d'oportunitats, entre d'altres. La falta d'accessos als serveis socials i als mecanismes de protecció de l'Estat converteixen moltes persones en objectius fàcils per a les xarxes de traficants. El fet de millorar les condicions de vida de les persones i garantir-ne els drets és també una manera de lluitar contra el tràfic de persones, i, com en el cas de la immigració irregular, lluitar contra l'existència de mercats de treball irregulars també és una mesura preventiva.

El processament, per la seva banda, suposa garantir que es respectin les normes i la legislació vigent, per exemple, en el pas de fronteres, i que es castigui la seva vulneració. L'existència de penes adequades al delictes, les mesures per evitar que les víctimes tornin a ser traficades i la possibilitat que aquestes siguin compensades són altres iniciatives que cal tenir en compte. El processament també significa garantir que les normes legals existents distingeixen perfectament el tràfic de persones de formes diverses d'immigració irregular. Finalment, la protecció va dirigida principalment a reintegrar socialment les víctimes del tràfic, prestant atenció tant a la seva recuperació física i psicològica com material. És aconsellable facilitar la diligència en el retorn voluntari, però, sobretot, protecció implica que les víctimes traficades no siguin retornades com a immigrants irregulars sinó que, en consideració a la seva condició de víctimes, se'ls garanteixi un tracte diferenciat. Com en el cas dels refugiats, les víctimes del tràfic requereixen un estudi particular i una atenció especialitzada.

És essencial superar la confusió terminològica que s'ha assenyalat entre tràfic de persones i contraban de migrants. La manca de claredat i debilitat de les respostes governamentals en els països d'origen, però també en els de trànsit i destí, és un element clarament perjudicial en la lluita contra el tràfic de persones. En la recerca de fórmules noves per respondre a un problema antic, Nacions Unides, la UE i alguns països a nivell particular han promogut respostes que, principalment, emfatitzen la importància de la cooperació regional i internacional per lluitar contra el tràfic de persones. Malgrat que encara s'ha de recórrer un llarg camí en la recerca de respostes multidimensionals i conjuntes al tràfic de persones, el cert és que s'ha avançat de manera determinant en la concepció d'aquest com un fenomen criminal global.

Les cares del tràfic de persones són múltiples i pocs els països que en són immunes. Les víctimes del tràfic són forçades a prostituir-se o a treballar en condicions d'explotació en mines, granges o fàbriques d'arreu del món. La servitud domèstica també és un dels altres destins de, majoritàriament, dones i noies traficades. I al continent africà, molts dels menors traficats són forçats a convertir-se en soldats. El tràfic significa disposar de mà d'obra gratuïta, explotada, sense drets i sotmesa als dissenys dels nous "negrers". L'esclavisme retorna, al segle XXI, sota la màscara dels traficants de persones. ●

Referències bibliogràfiques

FLYNN, Don. *Human Trafficking and Forced Labour: What perspectives to Challenge Exploitation?* PICUM Policy Brief, 2007.

GALLAGHER, Anne. "Recent Legal Developments in the Field of Human Trafficking: A Critical Review of the 2005 European Convention and Related Instruments". *European Journal of Migration and Law* 8: 163-189 (2006).

LACZKO, Frank i GOZDZIAK, Elzbieta (ed.). "Data and Research on Human Trafficking". *International Migration* 43 (1-2): 5-363 (2005).

OFFICE OF THE UNDER SECRETARY FOR GLOBAL AFFAIRS. *Trafficking in Persons Report: 2006*. U.S. Department of State, 2006.

SALT, John. "Trafficking and Human Smuggling: A European Perspective". *International Migration* 38 (3 Special issue 1): 31-56 (2000).

UNODC. *Trafficking in Persons: Global Patterns*. UNODC, 2006.

Nota

1. I no és una possibilitat remota, sinó bastant habitual. Com es constata a les costes i arxipèlags espanyols, els responsables del contraban de persones abandonen, en moltes ocasions, els ocupants de les embarcacions que intenten accedir de manera irregular al territori espanyol. Normalment, els responsables de l'activitat han rebut els diners per avançat, fet que incrementa la despreocupació pel periple dels transportats. Exemples similars se succeeixen a altres punts del planeta, com és el cas de la frontera entre Estats Units i Mèxic, on els *espaldas mojadas* són abandonats a la seva sort quan els *coyotes* (traficants) detecten les patrulles frontereres.